

УДК 343.14

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЩОДО ДОСУДОВОГО ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ОСОБИ

Маланчук П.М., Мантула А.П.
Сумський державний університет

У статті розкриті підстави, через які працівники правоохоронних органів, прокуратури та суду можуть затримати особу. Проаналізовані випадки, при яких працівники правоохоронних органів, прокуратури та суду обмежують права та свободи особи під час досудового слідства. Досліджено законодавчу базу щодо досудового обмеження свободи особи. За допомогою юридичної літератури здійснено аналіз основних підходів до вирішення проблем незаконного обмеження свободи особи під час досудового слідства. Запропоновані зміни у законодавстві.

Ключові слова: досудове слідство, затримання, обмеження, свобода, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні порушення прав та свобод людини і громадянина з боку держави стало нормою. Це являється однією з основних причин недовіри суспільства до держави та її органів. Звідси виникають політичні та соціальні конфлікти.

Часто порушення прав і свобод людини має місце по-перше, при здійсненні дізнання, досудового слідства; по-друге, при проведенні оперативно-розшукової діяльності органами і підрозділами, що уповноважені її здійснювати; по-третє, при здійсненні контрольно-наглядової діяльності; по-четверте, при виконанні судових рішень [4, с. 328].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми застосування кримінально-процесуального закону щодо досудового обмеження свобод особи досліджували: Бандурка О.М., Колодій А.М., Кузьмічов В.С., Маляренко В.Т., Олійник А.Ю., Петрухін І.Л., Соловійов А.Б., Тертишник В.М. та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З'ясувати випадки, при яких працівники правоохоронних органів, прокуратури та суду незаконно обмежують права та свободи особи під час досудового слідства.

Мета статті. Проаналізувати проблеми застосування кримінально-процесуального закону щодо досудового обмеження свободи особи, запропонувати шляхи вирішення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах глобалізації суспільства помітна тенденція порушення прав і свобод людини і громадянина, особливо з боку держави. Існують випадки порушення працівниками органів досудового розслідування прав та свобод осіб, які мають права та обстоюють свої інтереси у кримінальному провадженні. Наразі чинне законодавство України, що регламентує оперативну, службову та інші види діяльності правоохоронних органів, містить підстави для затримання особи, а також вимоги до працівників правоохоронних органів дотримуватись законних дій при затриманні підозрюваної особи та не порушувати їх права та свободи. Відповідно до ч. 1 ст. 208 Кримінально-процесуального кодексу України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України [2].

Однак, мають місце випадки порушення законодавства з боку органів дізнання та досудового слідства під час затримання підозрюваної особи.

Відповідно до ч. 4 ст. 208 Кримінально-процесуального кодексу України уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом [2]. Часто зустрічаються випадки, коли працівники органів досудового розслідування порушують конституційні права та свободи підозрюваних. Кожна особа має знати, що захисник допускається до участі у справі у разі її затримання як підозрюваної у вчиненні злочину, а не з моменту пред'явлення обвинувачення. Затриманий має якнайшвидше повідомити адвоката про затримання, аби ліпше побудувати лінію свого захисту та не піддатися тиску з боку органів досудового слідства.

Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. зазначають, що основними видами порушень конституційних прав є:

1. Тиск чи погроза застосування насильства до затриманої або будь-якої іншої особи.

2. Фабрикування доказів.

3. Пропонування затриманій особі укласти угоду, згідно з якою вона отримує свободу в обмін на певні показання або винагороду [5, с. 16].
Всі ці обставини спричиняють порушення прав

і свобод підозрюваної особи і породжують самоправство з боку органів досудового слідства.

На нашу думку, для того щоб знизити загрозу, тиск і неправомірність дій органів досудового слідства, потрібно обов'язково встановлювати відеокамери під час допиту затриманої особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 17 КПК України, де містяться положення про презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе вину винуватості особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [1; 2].

Відповідно до цих положень можна зробити висновок про те, що підозрюваний не повинен доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення, а на сторону захисту покладений обов'язок доказування винуватості особи та спростування доводів захисту.

Непоодинокими є випадки, коли права та свободи особи порушуються ще під час затримання органами досудового слідства. Так, відповідно до ч. 1 та п. «а», «б» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зазначається, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. До того ж, кожен підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення має бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього, та мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту [3]. Схожі положення містяться і в кримінально-процесуальному кодексі України, так в ч. 3 ст. 42 КПК України, вказано, що підозрюваному та обвинуваченому мають бути роз'яснені їх права та обов'язки [2]. Під час затримання підозрюваного орган дізнання має скласти протокол із зазначенням підстав, мотивів, дня, години, року, місяця, пояснень затриманого місця затримання, а також часу складання протоколу про роз'яснення підозрюваному мати право на побачення із захисником з моменту затримання особи. Існують випадки, коли працівники правоохоронних органів, прокуратури та суду складаючи протокол записують дату та час, коли затриманого доставили до органу дізнання чи досудового слідства, а інколи взагалі не вказують час або день фактичного затримання. Відповідно, до ст. 29 Конституції України ніхто не

може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [1]. Тому якщо в протоколах органів дізнання та досудового слідства не будуть зазначені дата або час фактичного затримання, то це призведе до тривалого розгляду справ, а також ускладнить судовий контроль за дотриманням вимог Конституції України.

Отже, у протоколі про затримання особи потрібно обов'язково вказувати точний час з моменту фактичного затримання особи, а не з моменту складання протоколу про затримання, щоб не порушувати права та свободи підозрюваного.

Відповідно до ст. 186 КПК України клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання [2]. Проблемою є те, що інколи клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу надходять до суду дуже пізно, деколи навіть за 1-2 години до закінчення 72-годинного терміну затримання. Відповідно Через це суд втрачає можливість детально вивчити матеріали справи та перевірити наявність підстав для обрання запобіжного заходу, а отже порушується принцип негайності і є ризик поспішного прийняття рішення за результатами розгляду клопотання, або взагалі безпідставного затримання особи. Затримана особа має негайно звільнитися, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про застосування запобіжного заходу.

На нашу думку потрібно законодавчо обмежувати сімдесяти двох годинний термін затримання особи на такі стадії: перші 48 годин мають надаватися органам дізнання та досудового слідства для складання клопотання про застосування запобіжного заходу, а інші 24 години мають відводитися на судовий розгляд.

Неякісність досудового слідства призводить до порушень та обмежень прав людини, а отже знижується авторитет влади у галузі протидії злочинності та виникає недовіра до органів досудового розслідування. Під час досудового розслідування учасники кримінального провадження не можуть оскаржувати в судовому порядку будь-які рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. Це пояснюється потребою ефективного розслідування кримінальних правопорушень і зменшення випадків зловживання правом на оскарження. Тому, відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК України. На досудовому провадженні мо-

жуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповнолітньому тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування [2].

Відповідно до цих положень, кожен має знати про свої права та не боятися оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду, які обмежують права та свободи затриманих.

Висновки та пропозиції. Відповідно до вищезазначеного можна запропонувати такі пропозиції щодо вирішення проблем застосування кримінало-процесуального закону щодо досудового обмеження свободи особи:

По-перше, потрібно постійно проводити моніторинг порушень прав людини під час затримання підозрюваного та досудового розслідування. Моніторинг допоможе зменшити рівень порушень прав і свобод особи з боку діяльності органів досудового розслідування і підвищить авторитет влади у галузі протидії злочинності.

По-друге, потрібно законодавчо розмежувати сімдесяти двох годинний термін затримання особи на такі стадії: перші 48 годин мають надаватися органам дізнання та досудового слідства для складання клопотання про застосування запобіжного заходу, а інші 24 години мають відводитися на судовий розгляд.

По-третє, законодавчо передбачити обов'язковість вирахування строку затримання особи з моменту її фактичного затримання, а не з моменту доставляння затриманого до приміщення органу дізнання чи досудового слідства. Тому доцільно запровадити нові зміни до КПК, які б чітко врегулювали діяльність органів досудового слідства, прокуратури та суду.

Дотримання всіх цих вимог надасть громадянам довірливо ставитися до правоохоронних органів, органів дізнання та досудового слідства.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Редакція від 30.09.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254k/96-вр>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI Редакція від 14.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/4651-17/page7>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 № 995_004 Редакція від 01.06.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: [монографія] / Олійник А.Ю. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.
5. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: [посіб.] / В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацішин, А.В. Старушкевич. – К.: НАВСУ, 2004. – 148 с.

Маланчук П.М., Мантула А.П.
Сумской государственной университет

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ КРИМИНАЛЬНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНА ОТНОСИТЕЛЬНО ДОСУДЕБНОГО ОГРАНИЧЕНИЯ СВОБОДЫ ЛИЦА

Аннотация

В статье раскрыты основания, из-за которых работники правоохранительных органов, прокуратуры и суда, могут задержать лицо. Проанализированные случаи, при которых работники правоохранительных органов, прокуратуры и суда, ограничивают права и свободы лица во время досудебного следствия. Исследована законодательную базу относительно досудебного ограничения свободы лица. С помощью юридической литературы осуществлен анализ основных подходов к решению проблем незаконного ограничения свободы лица во время досудебного следствия.

Ключевые слова: досудебное следствие, задержание, ограничение, свобода, правоохранительные органы.

Malanchuck P.M., Mantula A.P.
Sumy State University

PROBLEMS OF APPLICATION OF CRIMINAL-PROCESUAL LAW ARE IN RELATION TO PRE-TRIAL LIMITATION OF FREEDOM OF PERSON

Summary

The article reveals the grounds, through which employees of law enforcement agencies, prosecutors and the court can detain a person. Analyzed cases in which law enforcement officials, prosecutors and the court, limiting the rights and freedoms of the individual during the pretrial investigation. Researched legislative framework in relation to pre-trial restrictions of liberty. With the help of the legal literature the analysis of major approaches to dealing with illegal restriction of personal freedom during the pretrial investigation. The proposed changes in legislation.

Keywords: pre-trial investigation, detention, restriction, freedom, law enforcement.